

Микола Лубко

ЗНАМЕНИТИЙ І МНОГОЛЮДНИЙ ГРАД

Полтава, 1998. — 264 с.

Восени 1998 р. вийшла з друку нова книга з історії давнього міста України — Лисянки, заснованого в добу середньовіччя. Вже сама її назва підкреслює те історичне значення, яке мало це славне козацьке місто. Автор — М. П. Лубко — зібрав багатий матеріал, який складається з авторських й інших історико-краєзнавчих нарисів, архівних матеріалів, опублікованих документів, історичної літератури.

Книгу збагачують дослідження польських авторів, які у тій чи іншій мірі пов'язані з історією Лисянки.

Зміст рецензованої праці дає можливість чітко прослідкувати історію славетного українського міста, початок якої автор намагається обґрунтувати подіями з легенд, які йому вдалося записати з уст старожилів. Книга пронизана ідеєю національного визволення. Місто знаходилося на порубіжжі з "Диким полем", і замок, який тут був збудований, завжди надавав його мешканцям рішучості в боротьбі з ворогами. Тут відбувалися значні події Національно-визвольної революції українського народу середини XVII ст. Велич та слава Лисянки припали на добу Руїни. У той час місто пережило неодноразові спустошення й руйнації. Воно було також в епіцентрі гайдамацьких подій, які так яскраво описав Т. Г. Шевченко в розділі "Бенкет у Лисянці" в поемі "Гайдамаки". Всі ці факти автор детально аналізує в рецензованій праці.

З великим інтересом читаються сторінки книги, де розповідається про життя та діяльність відомих українських діячів, які жили у Лисянці або були причетні до неї. Це, зокрема, Т. Г. Шевченко, який в дитячі роки, шукаючи вчителя малювання, три дні жив у місцевого дядька Єфрема і потім під час подорожей на Батьківщину 1843 й 1845 рр., проїжджаючи Лисянку, записав свої спогади про неї; Йосип Димінський (1829—1905) — син відомого українського народознавця Андрія Димінського; Звенигородська художниця Софія Терещенко; П. О. Куліш, якому пощастило, як він сам про це писав, відчувати в липні 1860 р. насолоду лисянських цілющих ванн та джерел; Людмила Шевченко (1895—1969 рр.) — внучка Т. Г. Шевченка по братові Микиті — й багато інших.

Окремий розділ автор присвячує лисянській Шевченкіані, де у розділах "Тарасові стежки", "Присніться діточки мені", "Кобзарева онука" висвітлює причетність долі Т. Г. Шевченка і його родичів до історії міста, звертає увагу на пам'ятні шевченківські місця Лисянки, розглядає мемо-

ріальний комплекс "Тарасова криниця", де перед нами постають малий Тарас з коромислом та відрами, якими носив воду до школи лисянського дяка, й макет селянської хати XIX ст.

Події XX ст. подані окремими рубриками: "Мій мудрий учитель", де автор розповідає про відомого вченого, доктора історичних наук, лауреата премії ім. М. Коцюбинського І. Г. Шульгу (1921—1993), який раніше працював директором Лисянської середньої школи; "Таємниці Островського", де йдеться про зустріч влітку 1935 р. майбутнього доктора біологічних наук, професора, члена ВАСГНІЛ, академіка, уродженця Лисянки І. Є. Глушенка з Миколою Островським і подає особисті спогади Івана Євдокимовича, які певною мірою допомагають зрозуміти нелегке життя Островського як комсомольського діяча та людини, яку, за висловом автора, лише смерть врятувала від розправи з боку пануючого режиму; "Відбуяла співця незрячого весна..." — розповідає про долю поета й пісненька з Лисянщини Ю. М. Балденка.

Матеріали Лисянського історичного райдержмузею доповнюють історію міста. Зокрема, автор звертає увагу на справу канцелярії київського генерал-губернатора про втечу з місцевого маєтку княгині С. Радзивілл 70-ти селян у 1844—1845 рр. Дуже цікавою є справа Київського цивільного суду про продаж лисянського маєтку М. Г. Казнакову в 1870 р. Адже вона підтверджує продаж владою відібраних у поляків земель на території Правобережної України після польського збройного повстання 1863—1864 рр.

Окремо хочеться звернути увагу на точку зору автора (подібну точку зору поділяють ряд лисянських науковців і краєзнавців), яку він підсилює думками польського історика Едварда Круліковського, каноніка Львівського римо-католицького капітулу Я. Т. Юзефовича (1662—1728), польського історика й письменника Веспасіана Коховського та ряду інших дослідників про те, що Богдан Хмельницький народився не в Суботові, як прийнято вважати. Зокрема, автор зазначає: "До нас не дійшли церковні метричні записи про рік і місце народження гетьмана..." й що хутір Суботів "одержав у власність батько Богдана Михайло Хмельницький за свою службу від чигиринського старости воеводи Руського Яна Даниловича, який з 1622 р. володів і Лисянкою". І далі продовжує: "...Документальних свідчень щодо генеалогії Богдана Хмельницького ми не маємо, невідоме точно і місце його народження. Що ж до його батька Михайла Хмельницького... батьківщиною чи, принаймні, місцем проживання була Лисянка або хутір Хмельник під Лисянкою. Та й прізвище своє він, треба думати, одержав від лисянського Хмельника, бо сам Михайло носив прізвище Венжик, що є зменшувальним від польського слова "вуж". Автор наводить також слова Т. Г. Шевченка про те, що Лисянка є місцем народження батька Богдана. Автор переконливо обґрунтував гіпотезу, що Михайло Хмельницький оселився під Лисянкою на хуторі Хмельник і не виключає можливості народження Богдана в Лисянці. Така думка має право на життя, хоча й потребує додаткового вивчення.

Важливими доповненнями у книзі є хроніка основних подій з історії Лисянки та список власників лисянського маєтку, які подаються в кінці дослідження.

Слід зазначити також ряд неточностей, яких припустився автор книги. Зокрема, у списку власників лисянського маєтку ми читаємо: "1807—1829 -- Юзефа Каролова Яблоновська, дружина Корвін-Моржковського (померла 1829 р.)". Але з матеріалів Центрального державного історичного архіву відомо, що в 1807 р., за заповітом І. Моржковського, все рухоме й нерухоме майно було поділене між трьома його дочками —

Сесілією, Анжелікою та Іанорою. Остання, яка згодом вийшла заміж і стала княгинею Яблоновською, отримала від батьківського майна Сокульнецький маєток у Сквирському й містечко Лисянку в Звенигородському повітах на Київщині. Княгиня І. Яблоновська у 1829 р. померла в Петербурзі. Найближчими спадкоємцями були сестри Сесілія та Анжеліка. Лисянський маєток переходить у володіння її сестри Сесілії Радзивілл. Сестри Анжеліка та Сесілія офіційно оформили акт про спадщину 20 березня 1845 р. Отже, 1829 р. померла не дружина Моржковського, як твердить М. П. Лубко, а його дочка Іанора, яка і була власницею лисянського маєтку.

Далі автор серед власників маєтку називає Вільгельма Радзивілла, але зазначає, що він — син Сесілії Радзивілл. Однак матеріали Центрального державного історичного архіву твердять, що в середині 50-х рр. XIX ст. С. Радзивілл померла і власником лисянського маєтку став її племінник князь В. А. Радзивілл.

Автор також не називає, що у 1799 р. містечко Лисянка належало князю Яблоновському.

Книга набула б більшої наукової ваги, якби окремі події історії Лисянки XVIII—XIX ст. були б висвітлені автором більш повно.

В дослідженні М. Лубко суцільну історичну розповідь про Лисянку доводить до початку XX ст. Далі у книзі подаються лише окремі епізоди подальшої історії міста. Таким чином, з дослідження випадають важливі події нинішнього століття й події останніх років, які є невід'ємною складовою частиною історії Лисянки.

Однак висловлені зауваження не знижують позитивної оцінки видання. Дослідження Миколи Лубка є науково обгрунтованим, історичні факти позбавлені суб'єктивізму. Кількість використаних архівних джерел, опублікованих документів, історичних досліджень, опрацювання всього цього матеріалу і наукова подача його на сторінках книги свідчать про той великий обсяг роботи, що її довелося зробити досліднику. Окремі матеріали, почерпнуті з ЦДІА, Київського обласного державного архіву, Черкаського обласного державного архіву та інші, опубліковані вперше. Дослідження є вагомим внеском у вивчення історії регіонів, у розвиток українського краєзнавства. Книга буде корисною для учнів, учителів, студентів й усіх, хто цікавиться історією міст Правобережної України. Вважаю, що доцільно було б Лисянському відділу освіти Черкаської області рекомендувати книгу науково-освітнім закладам району як науково-навчальний посібник у вивченні місцевої історії.

В. М. ЩЕРБАТЮК (Київ)